

**Ernst Brandes: *Samfundsspørgsmaal*
- en kritik af Malthus og Ricardo**

Finn Olesen
November 2001

Alle rettigheder forbeholdes instituttet (IME). Mekanisk eller fotografisk gengivelse af dette WORKING PAPER eller dele heraf er uden instituttets skriftlige samtykke forbudt ifølge gældende dansk lov om ophavsret. Undtaget heraf er uddrag til anmeldelser.

© Syddansk Universitet, Esbjerg og forfatteren, 2001.

Redaktør: Eva Roth

Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi
IME WORKING PAPER 27/01

ISSN 1399-3224

Finn Olesen
Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi
Syddansk Universitet, Esbjerg
Niels Bohrs Vej 9-10
6700 Esbjerg
Tlf.: 6550 1514
Fax: 6550 1091
E-mail: finn@sam.sdu.dk

Abstract

Med marginalismens gennembrud i 1870'erne (Jevons, Walras og Menger) sættes det klassisk økonomiske paradigme under pres. Også i Danmark rejser kritiske røster sig imod den klassiske ortodoksi. I *Samfundsspørgsmaal* fra 1885 giver således eksempelvis Ernst Brandes en kritisk belysning af Malthus' befolkningslære og den ricardianske værditeori.

Indholdsfortegnelse

Introduktion	7
Befolkningslæren	8
Værdilæren	11
En afsluttende bemærkning.....	13
Litteratur.....	15

Introduktion

Siden *Essay on the Principles of Population* for første gang udkom i 1798 har Thomas Malthus (1766-1834)¹ og hans tankegang om især befolkningsspørgsmålet fremstået som et kerneelement i den klassisk økonomiske tænkning. Ifølge denne opfattelse er det uundgåeligt, at arbejdskraften bliver aflønnet på et absolut eksistensminimum, der blot sikrer arbejderne deres egen reproduktion. Måske kan arbejderne på det kortere sigt opleve, at deres udbetalte løn ligger over denne minimumssats, men desværre for dem er dette ingen holdbar situation på det længere sigt. Den i forhold til befolkningsteorien for høje løn vil nemlig fremkalde en tilvækst i arbejdsstyrken, der jo på Malthus' egen tid også omfattede børnearbejde i hvert tilfælde i en vis udstrækning. Dette sker gennem en bedre ernærings- og sundhedsmæssig tilstand hos arbejderklassen - hvor arbejdskraftudbuddet ikke reduceres på samme vis, som det ellers ville have tilfældet under mere normale forhold - samt en øget fertilitet og en reduceret børnedødelighed, der ligeledes ekstraordinært øger antallet af arbejdende hænder. Alle fire forhold, som er fremkaldt af den øgede velstand, som arbejderne oplever gennem den midlertidige aflønning, som ligger over minimumssatsen. I præcist det øjeblik, hvor udbuddet af arbejdskraft tiltager, hævder Malthus, vil reallønnen begynde at falde tilbage til minimumsniveauet.² Først når en sådan situation på ny er etableret, falder det malthusianske arbejdsmarked til ro. Med stabilitet i L^S såvel som i L^D fastlåses den aktuelle aflønning til et reallønsniveau på det absolutte eksistensminimum.

-
- 1 I 1793 blev Malthus kapellan ved Jesus College i Cambridge. Senere skulle Malthus blive den første "professionelle" økonom i og med, at han i 1805 blev professor i History and Political Economy ved The East India Company's College i Hertfordshire, hvor han underviste unge drenge mellem 15 og 18 år, som ønskede at gøre tjeneste i kompaniet. For en nyere behandling af Malthus og hans bidrag til den økonomiske teoris udviklingshistorie kan der henvises til Winch (1997). For et klassisk essay om Thomas Malthus skal der henvises til Keynes' bidrag herom fra 1933 og 1935; jf. Keynes (1972).
 - 2 Der antages ingen faktorsubstitution at finde sted, hvorfor efterspørgslen efter arbejdskraft holdes konstant. Åbnes der op for en faktorsubstitutionsmulighed, vil tendensen til reallønsfald blot yderligere forstærkes.

Om end accepteret af de fleste som en nærmest økonomisk naturlov og et centralt kerneelement i den klassisk økonomiske tænkning, havde befolkningshypotesen dog også sine kritikere. Således tog i Danmark Ernst Brandes denne tankegang (samt den klassiske teoris værdilære) op til en kritisk gennemgang og vurdering i sin bog fra 1885 med titlen *Samfundsspørgsmaal*.³ Hensigten med den nærværende note er således i hovedtræk at præsentere Brandes kritiske belysning af især Malthus' og Ricardos teoretiske univers (befolknings- henholdsvis værdilæren). Som det forhåbentlig fremgår af gennemgangen i det følgende, forekommer fremstillingen hos Brandes ikke blot helt nutidig i sin kritik, men også særdeles læseværdig alene på grund af den sproglige fremstilling og aldrig svigtende polemiske tone.

Befolkningslæren

Grundopfattelsen hos Brandes er i den første del af bogen fyldt med en bitter modstand mod befolkningshypotesen, der, som Brandes argumenterer, er fyldt med megen strength og intet håb for de fattigste i samfundet. Malthus' teori er ingen egentlig teori, det er ikke videnskab, men derimod som Brandes konkluderer *et Fantasteri*. Med megen social indignation, blandt andet med baggrund i den kendsgerning, at goderne i samfundet i 1880'erne er fordelt på uretfærdig vis, afslutter Brandes sin gennemgang med den følgende opsummerende sætning: *Hvor hyppigt høstes der ikke af den, der aldrig saaede, plantede eller indhegnede, og hvor uretfærdigt ringe er ikke mange Gange Udbyttet for dem, der har saaet, plantet og arbejdet hele sit Liv igennem*, Brandes (1885:106).

Modstanden mod Malthus skyldes flere forhold.

3 Ernst var bror til de mere kendte Edvard og Georg Brandes. Han blev født i 1844, og startede sin erhvervskarrierer helt i familiens ånd som forretningsmand: han blev vekselrer. Senere arbejdede han som journalist (børs- og bankforhold), og fra Politikens start i 1884 blev han økonomisk medarbejder ved bladet. Efter at være kommet uoverens med en af bladets udgivere stiftede han sit eget blad i 1889 Københavns Børstidende, hvor han virkede som udgiver og redaktør til sin død. Efter forretningsmæssige og økonomiske problemer med dette blad som også personlige problemer (en retssag for Gudsbespottelse og hån mod religionen, hvor han først blev dømt og senere frifundet, jf. Brandes (1908:377-80) begik Ernst Brandes selvmord i 1892.

For det første gives der, Brandes (1885:52-65), en overbevisende gennemgang af, hvorfor såvel den geometriske rækkes - Malthus antager, at befolkningstilvæksten følger talrækken 1, 2, 4, 8, 16 og så fremdeles - som den aritmetiske rækkes - med hensyn til fødevareproduktionen antages denne at følge talrækken 1, 2, 3, 4, 5 o.s.v. - lovmæssighed ikke holder. Det er efter Brandes opfattelse simpelthen noget pjat at antage sådanne forhold, og den sparsomme empiriske begrundelse herfor som findes hos Malthus selv, finder Brandes lidet overbevisende og forfejlet. Empirien er yderst selektiv og uden den indeholdte påståede stabile struktur.⁴

For det andet fremhæver Brandes flere gange, at Malthus helt overser konsekvenserne af den forbedrede produktivitet, som kendetegner den økonomiske udvikling i de kapitalistiske samfund i perioden efter bogens fremkomst. Et blandt flere eksempel på denne argumentation findes Brandes (1885:86): *En nulevende dansk Mand behøver omtrent samme Mængde Mad og Drikke, som hans Bedstefaders Bedstefader fortærede. Den anden Side af Forholdet er derimod stærkt forandret. Hvert enkelt Menneskes Arbejdskraft frembringer nu langt flere Næringsmidler end forhen, og Udbyttet vedbliver foreløbig at voxe med Menneskenes Antal og Kundskaber. Som påpeget af f.eks. Barber (1979:63) undervurderede Malthus the pace of technological progress and its impact. Eller sagt anderledes, det industrielle samfunds progressivitet i 1800-tallet overhalede historisk set Malthus' befolkningslæres eventuelle forklarende kraft.*

For det tredje er Malthus' såkaldte befolkningshæmmer helt hen i vejret. Frem for at formindske skismaet mellem den hurtige befolkningstilvækst og den mangelfulde fødevaremængdeudvikling, vil de postulerede hæmmer snarere forøge denne, hævder Brandes (1885:29): *En haabløs Opramsning! Krig, usundt Liv, slet Kost, alt dette er Stedfortræderne for Fortidens Pestsyger*). Den basale årsag til, at disse ikke virker efter den påståede hensigt, er, at hæmmerne

4 I sin lovprisning af Malthus er det ellers blandt andet netop det empiriske udgangspunkt for hans efterfølgende teoretiske overvejelser, som Keynes værdsætter i høje toner, jf. Keynes (1972:107).

jo især rammer mennesker i den produktive alder, f.eks. de mænd, der dør eller lemlæstes under en krig. Hvis voksne arbejdende mennesker, som producerer mere end de selv forbruger, dør, falder fødevaremængden forholdsvis mere, end befolkningstallet reduceres, argumenterer Brandes.⁵

Og rigtigt er det måske også, at Malthus indså nogle af sin befolkningshypoteses begrænsninger. I hvert tilfælde blev hans fremstilling heraf i den efterfølgende udgave af befolkningslæren tilsyneladende præget af en større grad af mildhed, end det der kendetegner Malthus' oprindelige befolkningsmæssige statements. Men dette mener Brandes at kunne gennemskue og forklare. Således hævder han, at Malthus teoretisk set ikke ændrede opfattelse. Derimod tilpassede Malthus, der som bekendt af uddannelse oprindelig var præst, sig kritikken og modstanden mod sin hypotese fra kirkelig side: *Et højt Foragelsens Skrig rejstes af de troende Kristne*, Brandes (1885:13). Ifølge Brandes stod Malthus derfor i et skisma mellem tro og viden, og Malthus valgte altså troen frem for videnskaben, påstår Brandes (1885:14): *Den Viden, som han havde er-*

5 Ikke fornægtende sin politiske familiære radikale baggrund er især beskrivelsen af, hvorfor et militær og en krig ikke har de af Malthus påståede konsekvenser interessant polemisk læsning: *Vi forbereder os hvert Aar paa Krig og anskaffer Materiel dertil. Vi indforskriver Kanoner og Kugler, Krudt, Geværer og Sabler, og for alt dette Krigsredskab, hvorpaa der ikke er Føde til et forsultent Almissem, giver vi i Betaling Landets Frembringelser i en Mængde, der kunde ernære Tusender. Hvert Aar indkaldes unge Mennesker til Tjenesten, de strækker Arme og Ben efter Tælling, gjør Geværgreb i Takt og marcherer i Trit paa Fælledeerne, i Dyrehaven og i Lejren ved Hald. De ernæres i deres Tjenestetid helt og holdent af den øvrige Befolknings Arbejde og gjør ikke selv nogen Gjerning, der skaffer Mad til en levende Sjæl. Med en Bekostning der vilde forslaa til store og sunde Arbejderkvarterers Opførelse bygger vi Søforter, som i Fredstid maaske afgiver Bolig for en Lieutenant med Mandskab. Til Militæret holdes en Bestand paa adskillige tusinde Heste, der skal fodres op og passes. Alt dette forøger Misforholdet mellem Befolkning og Ernæringsmidler ... En svært blodig Krig maa der til, og mange Mennesker maa falde ... men selv det største Mandefald vil slet intet nytte, dersom Kuglerne ikke vælger deres Maal rigtigt. De maa ikke gaa hen og ramme arbejdsdygtige Folk, der ved deres Gjerning plejede at skaffe Brødet til sig selv og til flere, for saadanne Folks Død forøger blot Befolkningens Elendighed i Stedet for at formindske den. Kuglerne maa til Maal vælge sig mindre Børn, ældre mandlige og kvindelige Pensionister, velnærede Rentiers, kort sagt: Folk, der - deres øvrige Fortjenester af Samfundet ubestridt - fortærer deres Føde men intet nyttigt foretager sig, og hvis Død derfor formindsker Misforholdet mellem Befolkning og Ernæringsmidler ... Man føje endnu hertil alle Krigens Ødelæggelser paa Ejendom: sammenskudte Huse, nedtraadte Marker og sprængte Broer, og det vil være klart, at Krigens Virkninger muligvis fremskaffer men aldrig afskaffer en Overbefolkningstilstand", Brandes (1885:30-33).*

hvervet gennem Studier og Undersøgelser, ændrede og tillæmpede han indtil dens Resultater forekom ham i Overensstemmelse med den Tro, som han vilde beholde.

Værdilæren

Om noget beskæftigede de klassiske økonomer, og især David Ricardo, sig med en vares værdi og dennes bestemmelse.⁶ I den anden del af sin bog beskæftiger Ernst Brandes sig mere uddybende med den traditionelle værdilære. Fra begyndelsen af denne belysning er Brandes indstilling hertil ganske klar, således skriver han herom følgende: *Den jærnhaarde Lønningslovs ubøjelige Magt under de nuværende Samfundsforhold er da bleven anerkjendt som en Kendsgjerning af Forfattere tilhørende helt modsatte økonomiske Retninger [socialistiske som konservative]; de har været uenige om Lovens Følger men enige om dens Existents. Og dog er denne Existents mere end tvivlsom. Læren om de Love, der bestemmer Arbejdslønnens Højde, er en Del af den hele Værdilære. Den jærnhaarde Lønningslov er en Del af en ganske fejlagtig Værdilære*, Brandes (1885:110).

Efterfølgende diskuterer Brandes begreberne brugs- og bytteværdi, ligesom det vises, hvorfor den klassiske tankegang med sin manglende forståelse for efterspørgslens betydning for prisdannelsen – accept og anvendelse af marginal nytte – løb ind i problemer.⁷ Selvom den klassiske tænkning anerkendte, at visse goder blev handlet til en pris, der lå over den af omkostningerne bestemte såkaldte naturlige pris, blev sådanne tilfælde betegnet som specialtilfælde, der,

6 Som det vil være bekendt, var det først med marginalismens gennembrud i begyndelsen af 1870'erne, at prisdannelsens komponenter - samspillet mellem omkostninger og nytte - og deres interaktion for alvor blev klarlagt. Og denne erkendelse var Ernst Brandes givetvis i besiddelse af, jævnfør f.eks. hans henvisninger til William S. Jevons *Theory of Political Economy* fra 1871. Formentlig var Brandes også bekendt med de første klassiske bidrag på dansk af Bing & Petersen fra 1873 og Harald Westergaard fra 1876. For en belysning af et eventuelt dansk bidrag til den marginalistiske revolution kan der henvises til Olesen (2001).

7 Således får vi eksempelvis at vide, at en vares bytteværdi i traditionel forstand er bestemt af nedlagt menneskeligt arbejde, ligesom en vares bytteværdi er betinget af tre forhold: 1) en positiv brugsværdi, 2) varens sjældenhedsgrad og 3) at varen kan tilegnes og erhverves.

om end nok i modstrid med den grundlæggende teses indhold, ikke gav anledning til en tvivl på eller ligefrem forkastelse af den klassiske værdilære. I stedet for blev specialtilfældene forklaret som enten monopolvarer eller sjældne og unikke goder (malerier, sjældne bøger og mønt og eksempelvis en ekstraordinær god vin). Selvom Stuart Mill, som Brandes i øvrigt synes at have megen sympati for, i sin *Principles of Political Economy* fra 1848 opregner flere eksempler på sådanne specialtilfælde, forsvarer også han den klassiske værdilære.

Med en nyerhvervet indsigt i indholdet af den marginalistiske revolution kan Ernst Brandes ikke acceptere denne fastholdelse af den gamle lære, hvorfor han da i sin behandling giver en ganske god forståelse ikke alene for samspillet mellem udbuds- og efterspørgslen, men også for nyttens betydning; jf. Brandes (1885:121-55).⁸ En vares salgspris bestemmes således ikke alene af dens produktionsomkostninger, man må også tage hensyn til forbrugernes vurdering og faktiske efterspørgsel efter denne. Dette bevirker, at Brandes (1885:125) vender den klassiske grundantagelse på hovedet: *I Virkeligheden bestemmer ikke Produktionsomkostningerne Salgsværdien; men Salgsværdiens Højde bestemmer Produktionsomkostningernes Størrelse*. Med andre ord, er den pågældende vare en eftertragtet vare, vil prisen på denne stige, hvilket efterfølgende får arbejderne til at kræve en højere løn, de gunstige efterspørgselsvilkår taget i betragtning. Indfries disse lønkrav helt eller delvist, vil produktionsomkostningerne ved fremstillingen af varen naturligvis stige. Og dette samspil får også betydning for tilpasningsprocessen på markedet. Ved en given uligevægtssituation må prisændringer i opad- eller nedadgående retning sikre ligevægtens genetablering. F.eks. gælder det følgende i en excess supply situation: *For alle Varepriser gjælder følgende Regel: De maa ned saa langt, at der opstaar Kjøbelyst til hele den Mængde, der skal sælges*, Brandes (1885:175). Og også forventningerne har deres rolle at spille i denne proces: *Priserne paa de eksisterende Salgsvarer bestemmes altsaa dels af Forbrugernes Nytteopfattelse, dels af Kjøbmændenes Skjøn over de Forandringer denne Nytteopfattelse vil undergaa*.

8 Helt i overensstemmelse med den marginalistiske forståelse skriver eksempelvis Brandes (1885:134, 135-36) følgende: *Gjenstandenes Nytte vexler regelmæssigt med deres Mængde og Nyttens af forøgelsen aftager gradvis*.

*Den fremtidige Produktion afhænger derimod tildels af Prisernes Højde, Brandes (1885:171).*⁹

Derefter følger en uddybende gennemgang af samfundets økonomiske indretning og virkemåde. Eksempelvis gives der en illustration af ulighederne i datidens danske samfund, hvor det arbejdernes generelle vilkår beskrives, ligesom flere centrale økonomiske variable, f.eks. rente og arbejds løn, søges sat ind i en teoretisk forståelsesramme.

I det afsluttende kapitel fremhæves igen Jevons som den økonom, der har givet Brandes den største inspiration til sit syn på datidens økonomi og dens lovmæssigheder. Og Ernst Brandes er her, som forsøgt dokumenteret i det ovenstående, i en klar opposition til den klassiske tænkning. Som han skriver, er hans økonomiske forståelse *i absolut Modstrid baade med den avtoritære engelske Økonomi og med den Marx'ske Socialisme. Disse skolars Forfattere bestemmer først Arbejds lønnens og Produktionsomkostningernes Højde, og gjør dernæst de forskellige Gjenstandes Priser eller Værdi afhængig af den Arbejdsudfoldelse, som Fremstillingen koster. Jeg har derimod forsøgt, først at forklare, hvad der bestemmer Gjenstandenes Værdiforhold og Priser; og dernæst at undersøge Lovene for Produktionsudbyttets Fordeling ... Det bliver da de vexlende Nytteopfattelser men ikke Arbejdsudfoldelsen, der bestemmer alle Værdigjenstandes Værdiforhold*", Brandes (1885:429 & 430).

En afsluttende bemærkning

I Dansk Biografisk Leksikon fra 1934 karakteriseres Ernst Brandes bog på følgende vis: Medens Kritikken af Malthus er meget ensidig og uden større Originalitet, er Afsnittet om Værdilæren lødigere og mere særpræget.¹⁰

-
- 9 Mens de relative priser således bestemmes i et samspil mellem udbuddet og efterspørgslen på markedet, lader Brandes helt traditionelt kvantitetsteoretisk prisniveauet bestemme af pengeregigheden, jævnfør hans gennemgang heraf pp. 156-68.
- 10 En noget anden vurdering af bogen gav Viggo Hørup i sin nekrolog over Ernst Brandes. Om end bogen på nogle punkter er præget af *Autodidaktens Naiveteter, som en mere skolet Uddannelse let undgaar; men det er en dygtig Bog, fordomsfri og vel tænkt og for hele Afsnits Vedkommende skrevet med en sjældent veltalende Kraft*; her citeret fra Brandes (1908:379).

Ved en nutidig læsning synes den negative holdning til Brandes præsentation af Malthus og hans befolkningshypotese ganske uberettiget og misforstået. Om end behandlingen af værdilæren er mere omfattende og dermed grundigere, synes der ikke kvalitativt at være den store forskel på bogens to dele, i hvert tilfælde ikke en forskel, der er til ugunst for behandlingen af Malthus snarere tværtimod. Læst med moderne økonomisk teoretiske øjne er Samfunds-spørgsmaal naturligvis banal og elementær i sit indhold. Men kritikken mod den klassiske befolknings- og værdilære synes ikke forældet i sit kvalitative indhold.

Litteratur

- [1] Barber, William J. (1979): "A History of Economic Thought", Penguin Books 1979.
- [2] Brandes, Ernst (1885): "Samfundsspørgsmaal", Kjøbenhavn, P.G. Philipsens Forlag 1885.
- [3] Brandes, Georg (1908): "Levned – Snevringer og Horisonter", Kjøbenhavn, Nordisk Forlag 1908.
- [4] Keynes, John Maynard (1972): "Thomas Robert Malthus" fra Collected Writings of John Maynard Keynes, Vol. X "Essays in Biography", Mac-Millan St. Martin's Press 1972, pp. 71-108.
- [5] Olesen, Finn (2001): "Den marginalistiske revolution: En dansk spire der ikke slog rod?", IME, SDU, Working Paper 23/01.
- [6] Winch, Donald (1997): "Malthus" fra bogen "Three Great Economists", Oxford University Press 1997, pp. 111-218.

Department of Environmental and Business Economics
Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi (IME)

IME WORKING PAPERS

ISSN: 1399-3224

Issued working papers from IME

Udgivne arbejdspapirer fra IME

No.

1/99	Frank Jensen Niels Vestergaard Hans Frost	<i>Asymmetrisk information og regulering af forurening</i>
2/99	Finn Olesen	<i>Monetær integration i EU</i>
3/99	Frank Jensen Niels Vestergaard	<i>Regulation of Renewable Resources in Federal Systems: The Case of Fishery in the EU</i>
4/99	Villy Søgaard	<i>The Development of Organic Farming in Europe</i>
5/99	Teit Lüthje Finn Olesen	<i>EU som handelsskabende faktor?</i>
6/99	Carsten Lynge Jensen	<i>A Critical Review of the Common Fisheries Policy</i>
7/00	Carsten Lynge Jensen	<i>Output Substitution in a Regulated Fishery</i>
8/00	Finn Olesen	<i>Jørgen Henrik Gelting – En betydende dansk keynesianer</i>
9/00	Frank Jensen Niels Vestergaard	<i>Moral Hazard Problems in Fisheries Regulation: The Case of Illegal Landings</i>
10/00	Finn Olesen	<i>Moral, etik og økonomi</i>
11/00	Birgit Nahrstedt	<i>Legal Aspect of Border Commuting in the Danish-German Border Region</i>
12/00	Finn Olesen	<i>Om Økonomi, matematik og videnskabelighed - et bud på provokation</i>

13/00	Finn Olesen Jørgen Drud Hansen	<i>European Integration: Some stylised facts</i>
14/01	Lone Grønbæk	<i>Fishery Economics and Game Theory</i>
15/01	Finn Olesen	<i>Jørgen Pedersen on fiscal policy - A note</i>
16/01	Frank Jensen	<i>A Critical Review of the Fisheries Policy: Total Allowable Catches and Rations for Cod in the North Sea</i>
17/01	Urs Steiner Brandt	<i>Are uniform solutions focal? The case of international environmental agreements</i>
18/01	Urs Steiner Brandt	<i>Group Uniform Solutions</i>
19/01	Frank Jensen	<i>Prices versus Quantities for Common Pool Resources</i>
20/01	Urs Steiner Brandt	<i>Uniform Reductions are not that Bad</i>
21/01	Finn Olesen Frank Jensen	<i>A note on Marx</i>
22/01	Urs Steiner Brandt Gert Tinggaard Svendsen	<i>Hot air in Kyoto, cold air in The Hague</i>
23/01	Finn Olesen	<i>Den marginalistiske revolution: En dansk spire der ikke slog rod?</i>
24/01	Tommy Poulsen	<i>Skattekonkurrence og EU's skattestruktur</i>
25/01	Knud Sinding	<i>Environmental Management Systems as Sources of Competitive Advantage</i>
26/01	Finn Olesen	<i>On Machinery. Tog Ricardo fejl?</i>
27/01	Finn Olesen	<i>Ernst Brandes: Samfundsspørgsmaal - en kritik af Malthus og Ricardo</i>

